

Jiří Wolker:

Vendég áll a házhoz

Válogatott versek

„A költő, aki szerette a világot” (bánsík, jenž miloval svět): így jellemezhetjük legjobban Wolkert, saját szavaival. A fiatalon, tudóvészben meghalt költő sírversének szánta ezeket a szavakat. József Attila tolmácsolásában így hangzik ez a megrázó rövid költemény:

Itt nyugszik Jiří Wolker. Költő volt. Szerette a világot, verekedni készült jogaiért. Meghalt, mielőtt kiránthatta volna szívét a harcban. Huszonnégy évet élt.

Minden Wolker-méltatásnak mottója lehetne ez a négy sor. Igen, a cseh költő szerette a világot, s nemcsak szerette, hanem harcolni is akart érte. Az első világháború, az orosz forradalom és polgárháború, az önálló Csehszlovákia megalakulása: ezek a nagy jelentőségű történelmi események állnak rövid életének hátterében, s ezeknek az eseményeknek költői vetülete színezi gazdaggá írói és emberi pályáját. Kortársa, s kissé tanítványa is az európai expresszionizmusnak, főként a német expresszionisták „O Mensch”-pátosának, de kortársa az orosz forradalmi irodalomnak is, elsősorban olyan rokon-lelkű költőknek, mint amilyenek 1920 körül Blok, Jeszenyin és Paszternak voltak, kortársa a fiatal Krleža forradalmi expresszionizmusának és kortársa, de nem epigonja az európai avantgard különféle irányainak. Ugyanakkor a cseh költészet legjobb hagyományainak is folytatója. Bármennyire is racionális alkatúnak tűnik a külföldi szemlélő számára a cseh nép, nem tagadható, hogy Csehország a XIX. és XX. században nemcsak a nagy muzikusok, Smetana, Dvořák, Janáček, Martinu, hanem a nagy költők hazája is volt, Máchától Nezvalig. Sűrűn szaporodó fordítások révén a magyar olvasó is egyre jobban megismerheti a cseh nemzeti karakter költői vonásait, s látnia kell, hogy Wolker ennek a jelentős fejlődési sornak egyik legjelentősebb, legkiemelkedőbb tagja.

A wolkeri költészet, a wolkeri humanizmus a világot a maga teljességében fogja át. Eb-

ből a teljességből még a látszólag élettelen tárgyak világa sem hiányzik. *A tárgyak*: ez egyik legtipikusabb versének címe, s örülhetünk, hogy ezt a szép verset egy alapjában szintén wolkeri alkatú magyar költő, Weöres Sándor tolmácsolásában idézhetjük:

Szeretem a tárgyakat, hallgatag társakat,
mert mindenki úgy bánik velük,
mint élettelenekkel,
pedig élnek, s néznek reánk,
mint hű kuttyák,
összesűrűdö tekintettel,
és szenvednek,
mert hozzájuk senki se szól.
A társalgást kezdeni szégyellik,
várnak, hallgatnak, várnak,
pedig beszélgetnének, hiszen látod!
Ezért szeretek minden tárgyat
és az egész világot.

Igen, ez valóban annak a költőnek hangja, aki „szerette a világot”. Állandóan visszatérő vezérmotívuma a wolkeri lírának ez a hang: sokféle változatban felcsendül. Elvont álmodozás, testetlen humanista ábrándok csupán? Nem, mert Wolker, a polgárságból származó, de a néphez közel élő, a munkásosztályra hamar rátaláló ifjú költő a forradalom gondolatát is magáévá teszi, s *Koldusok* című versét – Zádor András fordításában – így fejezi be:

Koldusok, én azt mondom nektek,
nem elég ide a nap fénye,
az urak nagylelkűbbek lesznek,
ha megvillan késetek éle.

Vagy idézzük Rab Zsuzsa fordításában a *Fényképek* című verset, ahol a polgárháborútól meggyötört, éhező szovjet nép felé fordul a költő, s így döbentí rá társait a szenvedések képeire:

Elvtársak, kik a bolt előtt sietve
munkára mentek reggelente,
elvtársak, ti akiknek
testvéreitek éhe mar szívetekbe:
a nyomor és halál e képeit
véssétek a bárasztalokba,
ragasszatok pezsgősdugókra, étlapokra,
mind vádoljon, kiáltson,
hogy ott a habzsoló, töltekező

minden tányéron és minden poháron
egy-egy üvöltő halottat találjon:
- Te emberevő! Te emberevő!

Mélységes emberszeretet, forradalmi humanizmus, a dolgozókkal, szenvedőkkel, elnyomottakkal és elesettekkel való együttérzés, a jóért való harc és a változás vágya: mind-egyik egy-egy akkordja a wolkeri életműnek. Idézhetnők egyszerű proletár-balladáit – az egyik legszebb, a *Ballada a fűtő szeméről* József Attila kongeniális átköltésében már harminc éve kincse fordítás-irodalmunknak, – s idézhetnénk olyan Wolker-verseket, mint az *Ember*, a *Sarki lámpák*, az *Aratás*, a *Délelőtt a parkban*.

Sajátos színét jelentik Wolker lírájának a misztikus hangok. Misztika és proletárköltészet: látszólag szokatlan összeállítás, de nem szokatlan, ha az 1920 körüli világirodalomra gondolunk, elsősorban a már említett három orosz-szovjet íróra, Blokra, Jeszenyinre, Paszternakra. Amott a pravoszláv misztika hangjai színezik a forradalmi élményt, Wolker-nél pedig a morva tájak barokk hagyományokat őrző népi katolicizmusa. Érzelmes gyermekkori emlékek, a hű barátok képe, a forradalom inspiráló ereje és a morva népi katolicizmus: ezek az elemek legjobban a *Szenthalom* poémájában forradnak művészi szintézisbe, de részleteiben vagy egészükben ott vannak sok más Wolker-versben is. Egyéniségéhez, művészetéhez ezek a látszólagos ellentmondások is hozzátartoznak, s az ellentmondás nála költői egységgé válik.

A költői egységbe az avantgardista vonások is törés nélkül beleilleszkednek. Szóltunk már Wolker és az expresszionizmus kapcsolatairól. Szürrealista elemeket is fölfedezhetünk nála, sajátos költői nyelvében, képalkotó fantáziájában. Wolkerre is, az európai szürrealizmusra is nagyon jellemző az olyan vers, mint *A beteg kedves*. Íme két első szakasza Végh György fordításában:

Ez nem betegszoba:
egy halastó, hova
elsüllyedtem ma búsan,
s fenékén heverek.
Koloncként rakták rám az ágyat, mint nehéz
követ,
talán azért, nehogy az ablakhoz ússzam,
hol az üveg-vizfelszinnel épp összeér az ég.
Szerelmem eljön tán, a kedvesét
meglátogatni ott a mélyben.

és kalapját térdére téve ül a széken,
azt mondja, hogy kint szép idő van.
S nekem nincs semmim, amit neki adjak,
megbetegedtem, nincs súlya szavamnak,
s áttetsző a testem,
mint az üveg.

Ilyen strófákat és sorokat is bőven idézhetnénk. Ugyanakkor említsük Wolker költészetének még egy jellemző vonását: az erotikus motívumokat. Ezek is vissza-visszatérnek nála, s van verse, ahol szinte mindent kimond. Mégis, sosem válik füledtté, izléstelené: még legmerészebb verseiben is érzünk valami sajátos tisztaságot, az erotikus elemeknek magasabb emberi és művészi szférákba való emelését. Nem csámcsogó gyönyörűséget kapunk, hanem a nagy költő szavát halljuk.

Örülünk kell, hogy Wolker költői opuszának legnagyobb részét, több mint százötz verset, a kiadó letette a magyar olvasó asztalára. Persze, a fordítások színvonala nem egyenletes: találkozunk sablonos megoldásokkal, műfordítói rutin-munkával. (Ez utóbbival főleg ott, ahol a fordítók nem a cseh eredeti alapján, hanem nyersfordítások kétes értékű segítségével dolgoztak). *Caeterum censeo*-ként állandóan hangoztatnunk kell: nem tartjuk kielégítőnek a nyersfordítások alapján készülő tolmácsolásokat! Az ilyesmit csak olyan nagy költők engedhetik meg maguknak, mint József Attila, Szabó Lőrinc vagy Weöres Sándor. Egyikük sem cseh eredetiből fordított, mégis, költői géniuszuk, Wolkerrel való affinitásuk átsegítette őket a buktatókon. Tótfalusi Istvánnál, Lator Lászlónál, Tellér Gyulánál, sőt néha **Eörsi Istvánnál** is rutinszerűséget érzünk. Azt hisszük, hogy elsősorban csehül tudó írókkal, műfordítókkal kellett volna elvégeztetni a munkát. Nem értjük például, miért szerepel Monoszló M. Dezső csak egy fordítással, pedig a Szlovákiában élő, csehül jól tudó magyar író kitűnően ért az esztétikai és filológiai igények összehangolásához. Monoszló 1961-ben már kiadott egy Wolker-válogatást Pozsonyban: ennek legalább tíz-tizenöt darabját föl kellett volna a kötetbe venni, így *Luxemburg Róza* meg-rázó drámai balladáját. Hiányoljuk Wolker prózai írásait, kis drámáit, elméleti cikkeit is ebből a válogatásból. Végül nem ártott volna bibliográfiát adni az eddigi magyar Wolker-fordításokról.

Dobossy László méltató utószava, Bojtár Endre életrajzi jegyzete rövidségében is érdekes munka, s hasznos útbaigazítást ad a Wolker költészetével most ismerkedő olvasónak. A jegyzet egyik állítását szeretnők csupán kissé módosítani. Zdeněk Kalista, akit a jegyzet mint Wolker lakótársát említ, valóban költőként kezdte pályáját, a *Ráj srdce* (A szív paradicsoma) című kötettel, később azonban historikus és irodalomtörténész lett. Jelenleg a Károly-egyetem nyugalmazott docenseként él Prágában: megírta emlékezéseit is Wolkerre, és sokat foglalkozott a cseh barokk kultúrájával és költészetével. Végül egy nyelvbotlás: az *Elutazás* című vers fordításában Rab Zsuzsa a „bakáriai állomás” kifejezést használja, holott itt a horvát tengerparti Bakar – olaszosan Buccari – városáról van szó. (Nem ártana az ilyen apróságokra sem figyelni.)

ANGYAL ENDRE

Robert Musil:

Törless iskolaévei

A klasszikus írásoknak sajátos, szinte „organikus” életük van, nem merevítő kövületté őket az idő, sőt értelmük újabb és újabb rétegét tárja fel. Ha egymást váltó korok, különféle igényű olvasók fordulnak is hozzájuk, van mondanivalójuk mindenkinek. E kivételes írások közé tartozik Musil elbeszélése is.

A történet maga elég bizarr, ha nem is olyan különös, mint a modern próza más mestereinél: például Kafkánál vagy Joycenál. Az ifjú Törless a századforduló Ausztriájának egyik előkelő katonai nevelőintézetében éli a növendékek unalmas életét. Egy pillanatban azonban feltáruul előtte az intézet titka: megismerkedik a különös „vörös szobával”, ahol társai tombolják ki kamaszkori szexualitásuk és szadizmusuk zavaros és kegyetlen ösztöneit. Törless egy időre szintén a rejtkehely borzalmainak hatása alá kerül, ám egyéniségének egészséges erői kiszakítják a bűnből és a lelki zavarok közül, s végül megnyugodva hagyja el az intézetet.

Amikor az elbeszélés – 1906-ban – megjelent, senki sem tulajdonított neki különö-

sebb jelentést, a kritika a kor pszichologikus hajlandóságú művei között tartotta számon, legfeljebb ha a kamaszkor zavaros világának fölényes elemzését dicsérte benne. Mint ahogy Fenyő Miksa részletes, elmélyült, a magyar megjelenést több mint fél évszázaddal megelőző ismertetése is (Nyugat 1908). Miként társaiból – Kafkából, Svevoból, Traklból – Musilból is később lett „modern” író, a *Törless iskolaéveinek* igazi jelentőségét és értelmét maga a történelem világitotta meg.

Az erőszak, a kíméletlenség, a kiszolgáltatottság és a megaláztatás Musilnál még a kamaszkor eltorzult világának része, évtizedeknek kellett eltelniük, hogy a W.-i nevelőintézet kamaszainak furcsa kinzókamrájából rendszer és emberi állapot legyen. S minthogy ez bekövetkezett, Musil bizarr története is különös értelmet nyert: maga a történelem minősítette „jövendőléssé”, a haláltáborok és a vallató zárkák fasiszta rendje évtizedekkel korábban a *Törless* lapjain kapta az első ábrázolást. „Reiting, Beineberg: a mai diktátorok in nucleo” – jegyezte fel maga a szerző később, szinte beleborzongva első művének kései aktualitásába. Reiting, a durvaság és kegyetlenkedés primitív megszállottja és Beineberg, aki egyfajta növedék-Naphtamódjára az irracionális homályos tételeiből vezeti le az embertelenség ideológiáját, valóban a fasizmus kísérteties előőrsei. Mint ahogy a „vörös szoba” is a modern civilizáció mögött meghúzódó, az alacsonyrendű ösztönökből szövődő sötét világ jelképe, azoknak az erőknak a szimbóluma, melyek később valóban a kegyetlenség és kiszolgáltatottság kontinensévé változtatták Európát.

Törless – és Musil – legfőbb élménye az, hogy a civilizáció és a barbárság, a rend és az embertelen indulatok káosza valójában milyen közel is esik egymáshoz: „Az is lehetséges, hogy az eddig egyetlen tudott fényes, nappali világból egyszer csak átlép az ember egy másik, egy füledt és tomboló és szenvedélyes és mezítelen és megsemmisítő világba. S ahogy nemcsak átléphető a küszöb, amely elválasztja azoknak a világot, akik az életben, mint valami üvegből és vasból való átlátszó épületben járnak szabályos útjukat család és hivatal között, azokétól, akik letaszítva, véresen, kicsapongásaitól mocskosan tévelyegnek üvöltésektől visszhangzó zezugos folyosókon, hanem oly végtelen közel is van egymáshoz ez a két világ, hogy láthatatlanul érintkező határukat bármely pil-